

Examen HAVO

2014

tijdvak 2
woensdag 18 juni
13.30 - 16.30 uur

economie

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 51 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

De schol wordt duur betaald

Noordzeevissers bieden na de vangst hun vis direct aan op de visafslag. De prijs op de visafslag komt tot stand via een veilingklok. De veilingklok laat een hoge startprijs zien en daarna zakt de prijs totdat een handelaar akkoord is en de partij vis koopt voor de aangegeven prijs. De handelaren verkopen de vis door aan viswinkels en supermarkten.

- 2p 1 Maak van onderstaande tekst een economisch juiste redenering. Op de visafslag kunnen vragers en aanbieders de gehele markt overzien: er is sprake van transparantie. Dat is een kenmerk van de marktform ... (1).... Door het mechanisme van de veilingklok kunnen individuele aanbieders ... (2)... direct invloed uitoefenen op de prijs. Hierdoor is de optelsom van het consumenten- en het producentensurplus bij deze marktform ... (3)....
- Kies uit:
- bij (1) monopolistische concurrentie / volkomen concurrentie
 - bij (2) niet / wel
 - bij (3) maximaal / rechtvaardig

Vanwege de gestegen brandstofprijzen eisen de Noordzeevissers bij de visafslag een garantieprijs voor schol: "Onze vissersboten slurpen brandstof. Als er geen garantieprijs komt, zullen veel scholvissers failliet gaan." Na overleg wordt er op de visafslag een garantieprijs ingevoerd voor schol. De kenmerken van de regeling staan in bron 1.

In week 2 van het jaar 2011 hebben de Noordzeevissers een uitzonderlijk goede vangst. Dit heeft tot gevolg dat de opkoopkosten die uit het spaarfonds betaald moeten worden € 80.000 bedragen.

Gebruik bron 1 en bron 2 bij de vragen 2 en 3.

- 1p 2 Welke arcering, a, b, c of d, is de juiste weergave van de opkoopkosten in week 2 van 2011 als gevolg van de invoering van de garantieprijs?
- 2p 3 Bereken hoeveel weken er een normale omzet aan schol gehaald moet worden om de opkoopkosten voor week 2 van 2011 te financieren.

Veilingmeester Bot is ontevreden over de prijsregulering: “Door de garantieprijs op schol wordt zowel het spaarfonds als de Noordzee leeggevist. Ik stel voor dat de vrije werking van het marktmechanisme de prijs van schol gaat bepalen. Elke Noordzevisser kan dan zelf bepalen hoeveel hij aanbiedt. Hij kan vrijwillig zijn vangst beperken, waardoor het totale aanbod van schol op de visafslag gaat dalen en de veilingprijs stijgt.”

Visserij-econoom Rashid Sumaila reageert: “Om te voorkomen dat de Noordzevisser in een gevangenendilemma terechtkomen, waardoor er helemaal geen stijging van de veilingprijs optreedt en alsnog de Noordzee wordt leeggevist, zal er een extra maatregel moeten worden genomen. Ik zal uitleggen hoe dat zit....”

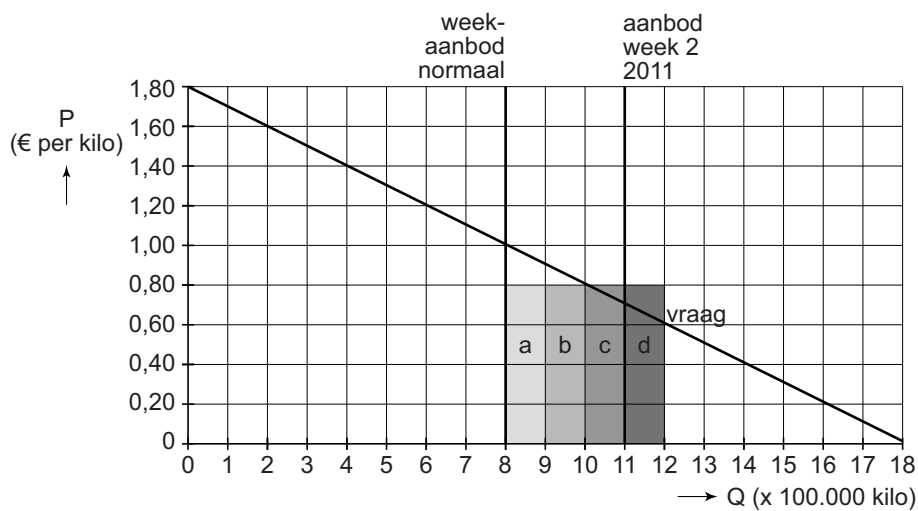
- 3p 4 Schrijf het vervolg van de reactie van de visserij-econoom. In het vervolg moeten de volgende aspecten aan de orde komen:
- een uitleg waarom Noordzevisser door de werking van het vrije marktmechanisme in een gevangenendilemma terecht kunnen komen;
 - een voorbeeld van een maatregel als oplossing voor dit gevangenendilemma, zodat de overbevissing van schol wordt beperkt. Licht de maatregel toe.
- Gebruik ongeveer 100 woorden.

Opgave 1

bron 1 kenmerken regeling garantieprijs schol op de visafslag

- De garantieprijs (gegarandeerde minimumprijs) van schol wordt vastgesteld op € 0,80 per kilo.
- Er wordt een spaarfonds opgericht.
- In elke week dat de marktprijs hoger ligt dan de garantieprijs dragen alle vissers 2,5% van hun weekomzet af aan het spaarfonds.
- In elke week dat de marktprijs voor schol lager ligt dan de garantieprijs wordt het aanbodoverschot aan schol tegen die garantieprijs opgekocht en vervolgens vernietigd. Deze opkoopkosten worden betaald uit het spaarfonds.

bron 2 vraag en aanbod van schol op de visafslag

Opgave 2

Sparen door te lenen

In 2012 deed De Nederlandsche Bank (DNB) onderzoek naar het vermogen van de Nederlandse huishoudens. Uit dit onderzoek is gebleken dat in de periode 2001-2011 zowel de spaartegoeden als de schulden van de Nederlandse huishoudens aanzienlijk zijn toegenomen. Dit wordt volgens de onderzoekers veroorzaakt doordat veel bezitters van een eigen woning de overwaarde van hun woning hebben omgezet in een extra hypothecaire lening (zie bron 1). Een hypothecaire lening is namelijk goedkoper dan consumptieve kredieten zoals een persoonlijke lening.

Gebruik bron 1.

- 2p 5 Leg uit hoe er bij het besteden van de 'verzilverde' overwaarde op de eigen woning sprake is van ruilen over de tijd.
- 2p 6 Leg uit waarom een hypothecaire lening goedkoper is dan consumptief krediet.

In het onderzoeksrapport is een vermogensbalans van de Nederlandse huishoudens opgenomen (zie bron 2). Uit deze vermogensbalans blijkt onder andere dat in de periode 2001-2011:

- zowel het spaargeld als de hypotheekschulden bijna zijn verdubbeld;
- de samenstelling van het totale vermogen is veranderd.

De onderzoekers lichten toe: "Dat de samenstelling van het totale vermogen is veranderd, heeft diverse oorzaken. Zo zijn de aandelen door de economische crisis minder waard geworden. Een andere oorzaak is toenemende risico-aversie bij de Nederlands huishoudens."

Gebruik bron 2 bij de vragen 7 en 8.

- 2p 7 Laat met behulp van een berekening zien dat de hypotheekschulden in periode 2001-2011 bijna zijn verdubbeld.
- 2p 8 Leg uit dat toenemende risico-aversie bij de Nederlands huishoudens een oorzaak kan zijn van de veranderde samenstelling van het totale vermogen.

Stel dat de gemiddelde waarde van een koopwoning in 2001 € 166.000 bedroeg.

Gebruik bron 3.

- 2p 9 Bereken de gemiddelde waarde van een koopwoning in 2011.

Tot slot concluderen de onderzoekers: "Het verzilveren van de overwaarde van de eigen woning leidt tot een hogere hypotheekschuld. Als gevolg hiervan kunnen de Nederlandse huishoudens in de toekomst in financiële problemen komen."

Gebruik bron 3.

- 2p 10 Geef een verklaring voor de conclusie van de onderzoekers.

Opgave 2

bron 1 van de website van een financieel adviseur

FAQ overwaarde eigen woning

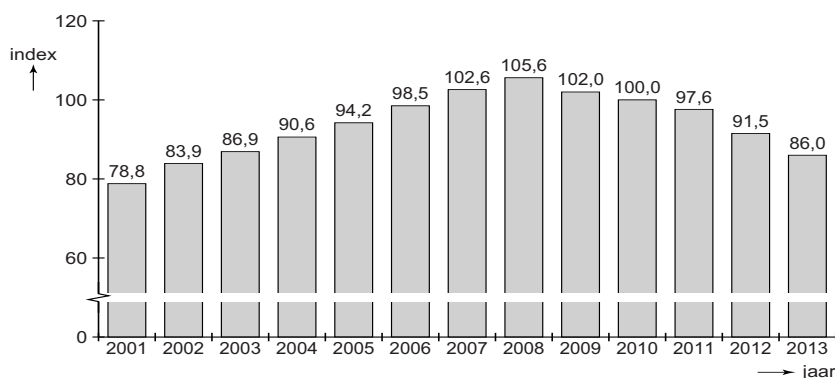
- Wat houdt de overwaarde van een eigen woning in?
Als de waarde van je woning hoger is dan de waarde van je lopende hypothecaire lening, heb je overwaarde.
- Hoe kun je deze overwaarde verzilveren (= ter beschikking krijgen)?
Door de hypothecaire schuld op de woning te vergroten.
- Waar kun je deze verzilverde overwaarde voor gebruiken?
De meeste huishoudens gebruiken de overwaarde voor bestedingen. Wat na besteding overblijft, wordt gespaard.

bron 2 vermogensbalans van Nederlandse huishoudens

vermogensbalans van Nederlandse huishoudens in % van het bbp*					
Activa			Passiva		
	2011	2001		2011	2001
Pensioenvermogen	189%	146%	Eigen vermogen	411%	393%
Spaargeld	50%	33%	Hypotheekschuld	111%	75%
Aandelenwaarde	19%	45%	Overige schulden	16%	15%
Huizenwaarde	214%	194%			
Overige bezittingen	66%	64%			

*bbp = bruto binnenlands product
bbp Nederland 2001: 448 miljard euro
bbp Nederland 2011: 602 miljard euro

bron 3 index gemiddelde waarde koopwoningen (2010 = 100)

Opgave 3

'Peso Doble' crisis

uit een krant, mei 2012:

Elke valutacrisis kent behalve veel verliezers ook winnaars. Zo ook in Argentinië waar de nationale munteenheid, de peso, momenteel opnieuw een crisis doormaakt.

Nu de nationale munt snel in waarde daalt, heeft de Argentijnse regering het aankopen van dollars voor Argentijnen moeilijk gemaakt om een kapitaalvlucht in dollars te voorkomen. Vermogende consumenten zien luxe personenauto's nu als een veilige belegging. Autohandelaren spelen daar gretig op in en beleven gouden tijden. Zo worden de auto's geprijsd in Amerikaanse dollars. Als de consument toch in peso's wil betalen, hanteren de autohandelaren op dit moment een koers van 4,70 peso per dollar. Dat is 20 centavos (peso-centen) boven op de officiële koers.

- 2p 11 Bereken de officiële koers van de peso (ARS) in dollars (USD).

Havoleerlinge Saskia besluit, naar aanleiding van het krantenbericht, een profielwerkstuk te maken met als onderzoeksvraag: 'Wat zijn de oorzaken van en oplossingen voor de peso-crisis in 2012?' Tijdens haar bronnenonderzoek stuit ze op twee krantenberichten uit 1991 en 2001, over een vorige crisis:

Peso gekoppeld aan dollar

Buenos Aires, jan 1991. Om de enorme inflatie te bestrijden geldt vanaf vandaag een nieuwe officiële koers: 1 peso = 1 dollar.

koers: 1 dollar = 3 peso

Koppeling peso-dollar wordt losgelaten

Buenos Aires, dec 2001. De koppeling van de peso aan de dollar is niet langer houdbaar. Vanaf vandaag komt de pesokoers tot stand door vraag en aanbod.

Saskia gaat op zoek naar gebeurtenissen in Argentinië in de tussenliggende tien jaar. In een krantenarchief vindt ze vier krantenberichten (zie bron 1).

Gebruik bron 1.

- 2p 12 Zet de krantenkoppen in een economisch juiste volgorde. Begin met kop 1.

Nu wil Saskia weten wat er in de periode tussen 2002 en 2012 is gebeurd met de peso en welke maatregelen er zijn genomen om een verdere koersdaling te voorkomen. Na een literatuuronderzoek schrijft ze de volgende passage:

“Na de ontkoppeling van de dollar eind 2002 ging de koers van de overgewaardeerde peso dalen. Daardoor verbeterde het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans. Maar in de loop van 2003 stegen de binnenlandse prijzen weer explosief met 20% tot 30%. Deze inflatie verklaart de stijgende binnenlandse vraag naar waardeevaste dollars, met een verdere koersdaling van de peso als gevolg. Om de kapitaalvlucht in dollars te stoppen, maakte de Argentijnse regering het aankopen van dollars moeilijk. Het gevolg daarvan is dat dollars op de zwarte markt momenteel erg duur zijn en de Argentijnen op zoek gaan naar een andere ‘veilige’ belegging zoals luxe auto’s.”

2p **13** Leg uit dat een koersdaling van de peso kan leiden tot een verbetering van het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans van Argentinië.

2p **14** Leg uit dat een koersdaling van de peso kan leiden tot toenemende inflatie in Argentinië.

Om verdere koersdaling van de peso te voorkomen had de Argentijnse regering ook andere maatregelen kunnen nemen. Volgens Saskia kan de regering de centrale bank de volgende opdrachten geven:

- renteaanpassing;
- aan- en verkooptransacties op de valutamarkt.

2p **15** Kies één van de twee maatregelen en leg uit hoe deze maatregel uitgevoerd moet worden om verdere koersdaling van de peso te voorkomen.

Opgave 3

bron 1 krantenkoppen over Argentijnse crisis van 1991 tot eind 2001

kop 1

Koers dollar stijgt door sterke economische groei in de Verenigde Staten

kop 2

**Tekort op kapitaalrekening Argentinië: banken failliet
Pensioen en spaargeld Argentijnse burger smelten weg.**

kop 3

**Tekort lopende rekening betalingsbalans Argentinië stijgt
Exporterende bedrijven in de problemen. Ook beleggers verliezen
vertrouwen en vertrekken.**

kop 4

**Koers peso stijgt mee met dollar: Argentijnse
concurrentiepositie verslechtert**

Opgave 4

Belasting omhoog, opbrengst omlaag!

uit een krant, november 2012:

De overheid heeft besloten om per 1 januari 2013 de assurantiebelasting te verhogen van 9,7% naar 21%. Assurantiebelasting is een heffing op schadeverzekeringen. De overheid verwacht door deze maatregel € 1,4 miljard extra belasting binnen te halen. Het Verbond van Verzekeraars (VvV) wijst erop dat het kabinet zich ten onrechte rijk rekent en geeft daarvoor drie argumenten:

“Indien de assurantiebelastingverhoging volledig wordt doorberekend in de premie zullen:

- 1 er ongeveer 6% minder verzekeringen afgesloten worden, omdat met name de ‘goede risico’s’ zullen stoppen met schadeverzekeringen;
- 2 de overheidsinkomsten aan vennootschapsbelasting dalen;
- 3 veel huishoudens de verhoging ontwijken door het nemen van een sluiproute.”

Gebruik bovenstaand krantenbericht en bron 1.

- 2p 16 Laat met een berekening zien dat de overheid er niet van uitgaat dat er minder verzekeringen worden afgesloten als gevolg van de verhoging van de assurantiebelasting.

Gebruik bovenstaand krantenbericht bij vraag 17, 18 en 19.

- 1p 17 Is er bij argument 1 sprake van averechtse selectie, moral hazard (risico op moreel wangedrag) of premiedifferentiatie? Maak een keuze.
- 2p 18 Gaat het VvV volgens argument 1 uit van een prijselastische of prijsinelastische vraag naar schadeverzekeringen? Verklaar het antwoord met behulp van een berekening.
- 2p 19 Geef een verklaring voor argument 2.

Gebruik bovenstaand krantenbericht en bron 2.

- 2p 20 Geef een verklaring voor het feit dat argument 3 maar **eenmalig** geldt.

Er is een groot verschil in de gemiddelde uitgaven aan verzekeringen per inwoner in de verschillende EU-landen. Het verschil in inkomen per hoofd en de mate van risico-aversie zouden daar een verklaring voor kunnen zijn. Een Nederlands huishouden geeft jaarlijks gemiddeld € 1.020 aan schadeverzekeringspremies uit.

In een 5-havoklas wordt de risico-aversie in de EU-landen besproken. De leraar vraagt in welk EU-land de bevolking het meest risico-avers gedrag vertoont. Twee leerlingen reageren:

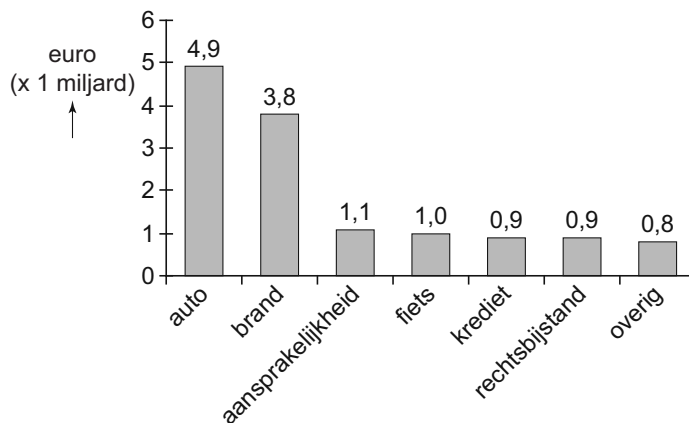
- Pleun: “Dat zijn natuurlijk de Luxemburgers. Hun bbp per hoofd en uitgaven aan schadeverzekeringen per hoofd zijn het hoogst.”
- Amber: “Nee hoor, dat kun je zo niet zien. Ik heb uitgerekend dat het de Denen zijn.”

Gebruik bron 3.

- 2p 21 Bereken de verzekeringsdruk voor beide landen en bepaal wie er gelijk heeft.

Opgave 4

bron 1 premieopbrengst per schadeverzekering in miljarden euro's per jaar in Nederland 2012 (inclusief 9,7% assurantiebelasting)

bron 2 uit een tijdschrift, november 2012

Onrust over sluiproute

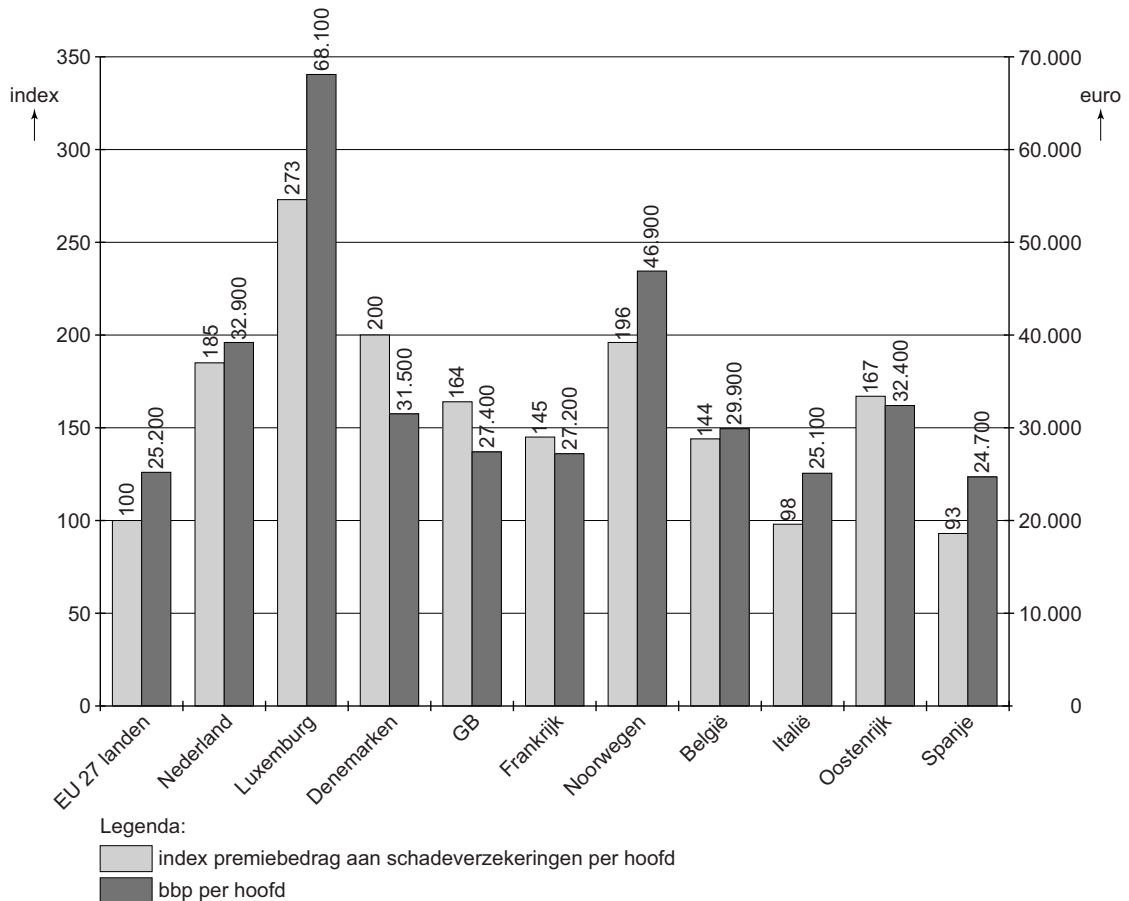
Direct na de aankondiging dat de assurantiebelasting op schadeverzekeringen per 1 januari 2013 verhoogd zou worden, verschenen er adviezen op het internet om deze belastingverhoging te ontwijken door vooruitbetaling. De staatssecretaris van Financiën heeft al gewaarschuwd te zullen ingrijpen indien dit op grote schaal gebeurt, maar verwacht geen problemen omdat de ontwijking maar één keer mogelijk is.

bron 3 gegevens voor berekenen verzekeringsdruk in 2012

verzekeringsdruk:

$$\frac{\text{premiebedrag aan schadeverzekeringen per hoofd}}{\text{bbp per hoofd}} \times 100\%$$

index premiebedrag aan schadeverzekeringen per hoofd van de bevolking (2012) en bbp per hoofd van de bevolking in 2012 (euro)

Opgave 5

Geen werk, geen huis, geen burgemeester

Econoom Lemaire tijdens een interview:

“Sinds 2008 is er sprake van een crisis op de markt van koopwoningen. Wie zien dat woningen langer te koop staan, waardoor de prijzen verder dalen. Deze crisis leidt tot afnemende mobiliteit op de arbeidsmarkt: werknemers of werklozen verhuizen niet naar elders in het land om een vacature in te vullen. Omdat het arbeidsaanbod dan niet goed meer aansluit bij de arbeidsvraag, bestaat er werkloosheid.”

- 2p **22** Heeft de werkloosheid die bestaat als gevolg van afnemende mobiliteit op de arbeidsmarkt een structurele of conjuncturele oorzaak? Verklaar het antwoord.

De arbeidsmarkt wordt vaak gepresenteerd als een markt van volkomen concurrentie. In werkelijkheid voldoet de arbeidsmarkt van een land aan geen enkel kenmerk van deze marktform.

- 2p **23** Noem twee kenmerken van de marktform volkomen concurrentie en licht toe waarom de arbeidsmarkt van een land niet aan deze kenmerken voldoet.

Afnemende mobiliteit doet zich ook voor op de arbeidsmarkt voor burgemeesters. In een tijdschrift verscheen het onderstaande artikel.

Omdat gemeenteraden eisen dat burgemeesters binnen een jaar woonachtig zijn in de betreffende gemeente, zijn er ambtswoningen gebouwd: huurwoningen bestemd voor burgemeesters. Inmiddels hebben veel gemeenten deze ambtswoningen verkocht, omdat de burgemeesters er geen gebruik meer van maken. Gemeenteraadslid Kuijken: “Een burgemeester koopt liever een woning die aan zijn persoonlijke woonwensen voldoet.” Door de crisis op de koopwoningmarkt raken burgemeesters hun koopwoningen uit de vorige gemeente niet kwijt als ze in een andere gemeente zijn benoemd. Ze reizen dan dagelijks vanaf het oude huis naar hun nieuwe gemeente of hebben dubbele woonlasten. Bekend is het voorbeeld van de politicus die afzag van het burgemeesterschap in Limburg, omdat hij zijn boerderij in Drenthe dan met een flink verlies zou moeten verkopen.

- 2p **24** Geef een andere verklaring waarom steeds minder burgemeesters gebruik willen maken van gemeentelijke ambtswoningen.

Om de mobiliteit op de arbeidsmarkt van burgemeesters te verhogen, is er door de regering een speciale regeling ingesteld (zie bron 2).
Mevrouw Wijk is momenteel burgemeester in een kleine gemeente (klasse 2) en overweegt een nieuwe burgemeestersfunctie in een gemeente van 30.000 inwoners. Ze zal hierdoor moeten verhuizen naar een nieuwe woning met een totale woonlast van € 1.400 per maand. Omdat ze ervan uitgaat dat haar oude woning het eerste jaar niet verkocht wordt, wil ze gebruik maken van de speciale regeling. Mevrouw Wijk zal de nieuwe functie alleen aanvaarden indien ze er in het eerste jaar financieel niet op achteruitgaat.

Gebruik bron 1.

- 2p **25** Geef een verklaring voor de relatie tussen inwonersklasse en het bruto maandsalaris van een burgemeester.

Gebruik bron 1 en bron 2.

- 2p **26** Zal mevrouw Wijk haar nieuwe functie aanvaarden? Verklaar het antwoord met behulp van een berekening.

Opgave 5

bron 1 salaris en benoeming burgemeesters

De hoogte van het salaris van een burgemeester wordt vastgesteld door het ministerie van Binnenlandse Zaken en is afhankelijk van het aantal inwoners van de gemeente. De gemeenten zijn hiervoor ingedeeld in negen inwonersklassen.

klasse	aantal inwoners	bruto maandsalaris in 2012 in €
1	tot en met 8.000	5.747,72
2	8.001 - 14.000	6.323,09
3	14.001 - 24.000	6.894,16
4	24.001 - 40.000	7.457,79
5	40.001 - 60.000	8.018,17
6	60.001 - 100.000	8.626,59
7	100.001 - 150.000	9.098,26
8	150.001 - 375.000	9.691,95
9	375.001 en meer	10.325,86

bron 2 vergoedingsregeling woonlasten bij aanvaarding nieuwe burgemeesterspost

Indien burgemeesters de koopwoning in de vorige gemeente niet kunnen verkopen, worden ze geconfronteerd met hoge woonlasten (reiskosten en eventuele dubbele woonlasten). Vandaar dat het ministerie van Binnenlandse Zaken een nieuwe vergoedingsregeling heeft ingevoerd. De burgemeester heeft maximaal twee jaar recht op een tegemoetkoming. De vergoeding is in het eerste jaar 18% en in het tweede jaar 15% van het bruto jaarsalaris.